

The scientific world is increasingly interested in peculiarities of emotional and stressful at the psychological level: analysis of typical adjustment in the motivational structure of the role of emotional factors regulate behavior, sustainability of different cognitive functions that provide efficiency information processing, individual techniques compensate and overcome difficulties, peculiarities of behavioral activity in stressful conditions.

Key words: *behavioral activity, psychological characteristics, stress, stress, anxiety, irritability, identity, happiness.*

Стаття надійшла 5 листопада 2015 р.

УДК 159.923:316.614.5

О. Г. Угрин

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ТА ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продемонстровано теоретичні підходи до аналізу батьківського ставлення. Проаналізовано взаємозв'язок батьківського ставлення, компонентів психологічної готовності та особистісних якостей, що сприяють саморозвитку та самореалізації особистості в професійній сфері.

Встановлено, що різне ставлення батьків сприяє розвитку компонентів психологічної готовності в професійній сфері. Так, для ефективного формування та розвитку необхідних компонентів готовності та прагнення до професійної самореалізації загалом домінуючою батьківською позицією виступає прояв позитивного інтересу, автономності як з боку батька, так і матері.

Ключові слова: *сім'я, батьківське ставлення, професійна діяльність, студентство, психологічна готовність до професійної діяльності.*

Постановка проблеми. Батьківська сім'я є первинним соціальним середовищем індивіда, середовищем соціалізації. На думку А. Адлера, сімейна атмосфера, взаємовідносини в сім'ї, ціннісні орієнтації і батьківські позиції виступають основними факторами в розвитку особистості. Діти вчатьсь нормам спільного проживання в суспільстві і сприймають культуру через призму своїх батьків. Саме в сім'ї особа отримує первинний соціальний досвід, засвоює правила і норми поведінки. Батьківська сім'я виступає найбільш доступним взірцем спостереження, який за певних умов стає взірцем для наслідування [1].

Як система ставлень батьків (батька, матері) до своєї дитини, себе як батьків, батьківської ролі, батьківства загалом, батьківське

ставлення визначає характер виховної практики в сім'ї. Відтак вибір адекватного ставлення як матері, так і батька у вихованні й розвитку особистості сприятиме формуванню та домінуванню тих чи інших індивідуальних особливостей, необхідних для досягнення успіху та прагнення до професійної реалізації в майбутньому.

Стан дослідження. У роботах вітчизняних і зарубіжних учених (М. Й. Боришевського, А. Я. Варги, В. І. Гарбузова, Т. В. Говорун, Е. Г. Ейдемілера, О. І. Захарова, А. Є. Лічко, В. В. Століна, Т. С. Яценко та інших) розглядається залежність формування особистості від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до неї, способів родинного спілкування [3; 5].

Як синонім до поняття «батьківське ставлення» вживається «ставлення батьків до дитини» чи «батьківська позиція».

А. Я. Варга батьківське ставлення визначає як цілісну систему різноманітних почуттів до особистості, поведінкових стереотипів, що практикуються у спілкуванні з нею, особливостей сприйняття і розуміння характеру, її вчинків [4].

На думку автора, батьківське ставлення є багатовимірним утворенням, у структурі якого виділяються три складові: 1) інтегральне емоційне прийняття або неприйняття особистості; 2) міжособистісна дистанція у спілкуванні; 3) форма і спрямованість контролю за поведінкою особи.

У батьківських позиціях або установках виділяють мотиваційний і ціннісно-орієнтаційний компоненти. Реалізуються вони у трьох аспектах: емоційному, когнітивному та поведінковому.

Основними властивостями ставлення батьків до дитини, сприятливими для розвитку особистості, на думку А. С. Співаковської [6; 8], є:

- адекватність, що характеризує рівень орієнтації батьків у сприйнятті індивідуальних особливостей дитини, її розвитку, співвідношення якостей, об'єктивно притаманних дитині, і якостей, помічених і усвідомлених батьками. Це найбільш близька до об'єктивної оцінка психічних і характерологічних особливостей дитини. Адекватність описує когнітивний компонент батьківського ставлення;

- динамічність (гнучкість), яка описує рівень рухливості батьківських позицій, здатних до змін. Вона характеризує поведінковий компонент батьківського ставлення до дитини;

- прогностичність – властивість, яка тісно пов'язана з гнучкістю, що проявляється у здатності батьків передбачити перспективи подальшого розвитку особистості і здібність до побудови взаємодії з дитиною із урахуванням цього передбачення. Саме вона описує

як когнітивний компонент батьківського ставлення, так і її поведінковий компонент.

Емоційний компонент охоплює три прояви батьківського ставлення. Він виявляється в емоційному забарвленні образу дитини, в домінуванні того чи іншого тла, у взаємодії з нею, в емоційній реакції стосовно всіх виховних дій. Поєднання високого рівня адекватності, динамічності й прогностичності сприяє розвитку розуміючого ставлення батьків до особистості із урахуванням її індивідуально-особистісних особливостей.

На думку Т. В. Архиреевої [2], ставлення реалізуються в поведінці батька та матері в тому чи іншому типі виховання, зокрема в тих чи інших способах впливу і характері спілкування з дитиною.

А. А. Чекаліна вказує, що батьківські позиції слід розглядати як систему батьківських установок, що визначають стратегію і тактику батьківської поведінки. Своєю чергою, батьківські установки визначаються автором як готовність батьків діяти в певній ситуації на основі свого емоційно-ціннісного ставлення до елементів цієї ситуації [9].

Більшість зарубіжних дослідників (Rubin & Mills, Rubin, 1990; Samcroff & Fiese, 1992) указують на відносну статичність батьківських ставлень в їхньому розумінні як системи установок. Так, у зарубіжній психології є чотири теоретичні підходи, в межах яких досліджується батьківське ставлення. У *першому підході* ставлення батьків отожднюються з каузальними атрибуціями, які опосередковують батьківську поведінку [7]. Походження атрибуції пов'язано з конкретною практикою виховання дитини і з історією життя батьків. Причинне пояснення дитячої поведінки батьками обумовлено конкретними виховними практиками (Dix & Gruesec).

Згідно з *другим, інформаційно-процесуальним підходом*, батьківські уявлення розглядаються як медіатор, який фільтрує досвід взаємодії з дитиною і результат у певних батьківських стратегіях (Mills, Rubin). Rubin & Mills вважають, що зміни в батьківських уявленнях залежать від збільшення обсягу знань батьків про особистісні характеристики. Відповідно до дорослішання дитини матері стають дедалі менш зацікавлені в додатковій інформації, їхня поведінка частіше спирається на ті уявлення, які сформувались у перші роки життя дитини [6].

Третій підхід, у межах якого вивчаються батьківські установки, конструктивістський. На відміну від попередніх, батьківське ставлення розглядаються як початкову основу для взаємодії батьків і дитини. Ідея цього підходу полягає в тому, що батьки самостійно конструюють власні ідеї про дитинство, розвиток дитини, сутність виховання, при

чому використовують для цього різноманітні джерела (McGillicuddy-De Lisi).

Четвертий підхід – транзактний – підкреслює роль культури як джерела батьківських установок і уявлень (Palacios). J. Palacios, зокрема, виділив традиційний, сучасний і парадоксальний типи залежно від стилю життя батьків. Традиційний спостерігається у сільських жителів, для яких характерні песимістичні очікування і мінімальна віра у можливості впливу на розвиток дитини. Для сучасного міського типу батьків характерна віра у можливості впливу на розвиток дитини. Батьки парадоксального типу не розглядають себе головною фігурою в розвитку дитини, а вірять у детермінізм середовища.

У транзактному підході культура трактується як регулювальний контекст у сімейній системі. Сімейні ритуали і традиції утворюють сімейний культурний код, який регулює взаємодію між членами сім'ї. Ставлення батьків розглядається як частина сімейного коду (Samcroff & Fiese). Згідно з цим підходом, батьківські установки розглядаються як достатньо статичні феномени, мало відкриті для змін.

Отже, батьківське ставлення (батьківську позицію) можна розглядати як систему відносин батьків, яка обумовлює характер виховної практики в сім'ї. Такими ставленнями виступають: ставлення батьків (матері, батька) до своєї дитини, себе як батька і батьківства загалом [6].

Мета статті – проаналізувати результати емпіричного дослідження взаємозв'язку між батьківським ставленням, компонентами психологічної готовності до професійної діяльності та показниками самореалізації.

Виклад основних положень. Для реалізації мети нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 302 студентів факультету психології та юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ віком від 19 до 22 років.

Для проведення емпіричного дослідження використано такий методичний інструментарій: 1) «Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку»; 2) «Методика оцінки рівня самоактуалізації особистості» («САМОАЛ»); 3) Опитувальник «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (ППР, Е. Шафер).

Проведений кореляційний аналіз (лінійна кореляція Пірсона) вказує на прямі та обернені зв'язки між показниками самореалізації, компонентами психологічної готовності до професійного розвитку та батьківським ставленням (позиціями). У процесі дослідження встановлено відмінності щодо домінування того чи іншого ставлення батьків та їх ролі у процесі професійної самореалізації студентами

психологами та юристами. Так, для студентів-психологів домінуючі батьківські позиції, які сприятимуть формуванню готовності до професійного розвитку та самореалізації в професійній сфері, представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу батьківського ставлення та показників діагностичних методик

Назва шкал	Батьківські позиції (ставлення)				
	позитивний інтерес батька	ворожість батька	позитивний інтерес матері	автономність матері	непослідовність матері
Показник самоактуалізації		-0,20*			-0,20*
Орієнтація в часі	0,17**			0,18**	-0,18**
Цінності	0,17**	-0,24*	0,17**	0,21*	-0,16**
Гнучкість у спілкуванні	0,16**				
Креативність			0,15**	0,24*	
Саморозуміння					-0,16**
Мотиваційний компонент готовності до профдіяльності	0,24*				
Морально-вольовий компонент готовності до профдіяльності	0,20*	-0,18**			
Гностичний компонент готовності до профдіяльності	0,17**	-0,23*			-0,15**
Здатність до самоуправління як компонент готовності до профдіяльності	0,23*				
Комунікативний компонент готовності до профдіяльності	0,19**				
Організаційний компонент готовності до профдіяльності		-0,16**			0,18**

Примітка: дані, позначені * – значущі при $p < 0,01$; ** – значущі при $p < 0,05$.

Отримані результати свідчать про те, що на компоненти готовності до професійної діяльності, зокрема мотиваційного ($r = 0,24$, при $p < 0,01$), гностичного ($r = 0,17$, при $p < 0,05$), комунікативного ($r = 0,19$, при $p < 0,05$) та здатності до самоуправління ($r = 0,23$, при $p < 0,01$), сприятиме і впливатиме позитивний інтерес батька. Особистість, яку виховували відповідно до такого батьківського ставлення, характеризується розвинутою орієнтацією в часі ($r = 0,16$, при $p < 0,05$), цінностями ($r = 0,17$, при $p < 0,05$) та гнучкістю в спілкуванні ($r = 0,19$, при $p < 0,05$).

Що ж стосується негативного впливу, то прояв батьком ворожості спонукатиме особистість студента до зниження морально-вольового ($r = -0,18$, при $p < 0,05$), гностичного ($r = -0,23$, при $p < 0,01$), організаційного ($r = -0,16$, при $p < 0,05$) компонентів готовності професійної діяльності, що супроводжується низькими показниками до самоактуалізації особистості.

Простежуються прямі кореляційні взаємозв'язки між позитивним інтересом й автономністю матері та показниками самоактуалізації. Так, позитивний інтерес та автономність матері формують в особистості цінності ($r = 0,17$, при $p < 0,05$), сприяють орієнтації в часі ($r = 0,18$, при $p < 0,05$) та можливості креативно ($r = 0,24$, при $p < 0,01$) вирішувати завдання. Проте особи, яких виховували з домінуючою батьківською позицією «непослідовність матері», навпаки, проявлятимуть відсутність саморозуміння ($r = -0,16$, при $p < 0,05$), невміння орієнтуватися в часі ($r = -0,18$, при $p < 0,05$) і т. д.

Що ж стосується студентів-юристів, то домінуючі батьківські позиції, які сприятимуть формуванню готовності до професійного розвитку та самореалізації в професійній сфері, представлені у табл. 2.

Так, осіб, батько яких проявляв позитивний інтерес та автономність, можна охарактеризувати як таких, що високо оцінюють свої професійні можливості й прагнуть до самоактуалізації ($r = 0,15$ при $p < 0,05$), орієнтуються в часі ($r = 0,19$ при $p < 0,05$), мають сформовані цінності ($r = 0,17$ при $p < 0,05$), креативні ($r = 0,18$ при $p < 0,05$), розуміють власні потреби та стани ($r = 0,24$ при $p < 0,01$), прагнуть до пізнання ($r = 0,19$ при $p < 0,05$), незалежні ($r = 0,23$ при $p < 0,01$), проявляють мотивацію ($r = 0,18$ при $p < 0,05$), організаційні ($r = 0,15$ при $p < 0,05$) та комунікативні ($r = 0,17$ при $p < 0,05$) здібності в професійній діяльності.

Особі, яких виховували в межах непослідовної позиції з боку матері, розуміють власні потреби та стани ($r = 0,20$ при $p < 0,01$), орієнтуються в часі ($r = 0,18$ при $p < 0,05$) та можуть креативно вирішувати завдання ($r = 0,15$ при $p < 0,05$).

Результати кореляційного аналізу батьківського ставлення та показників діагностичних методик

Назва шкал	Батьківське ставлення			
	позитивний інтерес батька	автономність батька	директивність матері	нерослидовність матері
Показник Самоактуалізації	0,15**	0,15**	-0,17**	
Орієнтація в часі	0,19**	0,19**		0,18**
Цінності	0,17**			
Потреба в пізнанні		0,19**	-0,21*	
Креативність	0,18**	0,17**	-0,16**	0,15**
Саморозуміння	0,18**	0,24*		0,20*
Автономність		0,23*		
Контактність			-0,17**	
Мотиваційний компонент готовності до профдіяльності	0,18**			
Організаційний компонент готовності до профдіяльності	0,15**	0,16**		
Комунікативний компонент готовності до профдіяльності		0,17**		

Примітка: дані, позначені * – значущі при $p < 0,01$, ** – значущі при $p < 0,05$.

Простежуються обернені кореляційні зв'язки між директивністю матері та показниками самоактуалізації ($r = -0,17$ при $p < 0,05$), потребою в пізнанні ($r = -0,21$ при $p < 0,01$), креативністю ($r = -0,16$ при $p < 0,05$) та контактністю ($r = -0,17$ при $p < 0,05$). Тобто це ставлення не сприяє розвитку креативності, потреби в пізнанні, контактності, а відтак і прагнення до самореалізації в професійній сфері.

Водночас можна простежити цікаві розбіжності у взаємозв'язках між батьківським ставленням і компонентами психологічної готовності до професійної діяльності у студентів-психологів і юристів (див. табл. 1, 2). Так, зокрема, виховання, за якого часто схвалюється звернення до батька по допомогу у випадках сварок або труднощів, виконує роль у навчальній мотивації, проте для психологів це

схвалення є вагомішим. Також для студентів-психологів, порівняно зі студентами-юристами, підтримка батька сприяє розвитку самонавчання та комунікативних здібностей, вмінню окреслювати і вирішувати пізнавальні завдання, управління собою й мобілізації сил, позитивному ставленні до процесу навчання, доводити розпочату справу до завершення.

Для студентів-юристів на розвиток комунікативних здібностей та вміння управляти й організувати власний час, цілі необхідна більш авторитетна позиція з боку батька.

Висновки. Різні типи батьківських ставлень як системи відносин батьків обумовлені певними батьківськими цілями, цінностями, установками і мотивами. Своєю чергою, вони надають виховній практиці сім'ї специфічного характеру, у сімейному вихованні виконують регулятивну функцію.

На основі емпіричного дослідження встановлено взаємозв'язок між компонентами готовності до професійного саморозвитку, показниками самореалізації та батьківським ставленням та їх роллю в професійній сфері особистості. Для ефективного формування та розвитку необхідних компонентів готовності та прагнення до професійної самореалізації загалом домінуючою батьківською позицією виступає прояв позитивного інтересу, автономності і з боку батька, і з боку матері. Ці позиції зможуть дати відповідний позитивний ресурс для подальшого розвитку особистості та становлення професіонала.

Відтак ставлення батьків у вихованні майбутніх професіоналів виконують важливу роль, адже під впливом сім'ї формуються основи тих особливостей, які будуть важливі для подальшого розвитку.

---

1. Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов / А. Адлер. – Ростов-н/Д., 1998. – 448 с.

2. Архиреева Т. В. Родительские позиции как условие развития отношения к себе младшего школьного возраста: дис. ... канд. психол. наук / Т. В. Архиреева. – М., 1990. – С. 13–64.

3. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М. Й. Боришевський // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 4–9.

4. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия: краткий лекционный курс / А. Я. Варга, Т. С. Драбкина. – СПб.: Речь, 2001. – 144 с.

5. Эйдемиллер Э. Г. Методы семейной диагностики и психотерапии: методическое пособие / Э. Г. Эйдемиллер // Серия: «Психодиагностика: педагогу, врачу, психологу. (Вып. 1); под общей редакцией д. м. н., проф. Л. И. Вассермана. – М.: Фолиум, 1996. – 48 с.

6. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен: учебное пособие / Р. В. Овчарова. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.

7. Савина Е. А. Родительские представления и установки: понятие виды, структура / Е. А. Савина // Семейная психология и семейная терапия. – 2001. – № 3. – С. 85–95.

8. Спиваковская А. С. Психотерапия: игра, детство, семья. Т. 2 / А. С. Спиваковская. – М., 2000. – С. 398–437.

9. Чекалина А. А. Влияние родительских позиций на формирование психологического полагать старшего дошкольника: дис. ... канд. психол. наук / А. А. Чекалина. – М., 1991. – С. 40–53.

Угрин О. Г. Исследование взаимосвязи родительского отношения и готовности к профессиональной деятельности студенческой молодежи

Продемонстрированы теоретические подходы к анализу родительского отношения.

Проанализирована взаимосвязь родительского отношения, компонентов психологической готовности и личностных качеств, способствующих саморазвитию и самореализации личности в профессиональной сфере.

Установлено, что разное отношение родителей способствует развитию компонентов психологической готовности в профессиональной сфере. Так, для эффективного формирования и развития необходимых компонентов готовности и стремления к профессиональной самореализации в целом доминирующей родительской позицией выступает проявление позитивного интереса, автономности как со стороны отца, так и матери.

Ключевые слова: *семья, родительское отношение, профессиональная деятельность, студенчество, психологическая готовность к профессиональной деятельности.*

Uhryn O. H. The Interrelation of Parental Attitude and Readiness of Students to the professional activity

The paper presents the theoretical approaches to the analysis of parental attitude.

As the system of relations of parents (father and mother) to their child, themselves as parents, parental roles, parenting in general, parental attitude defines the nature of educational practices in the family. Different types of parental attitudes of parents as a system of relations due to some parental goals, values, attitudes and motives. In turn, they provide family educational practice specific nature while performing a regulatory function.

The relationship of parental attitudes components of psychological readiness and personal qualities that promote self-development and personal fulfilment in the professional sphere is analysed.

The study was establishing differences in dominance of an attitude of parents and their role in the professional fulfilment of student psychologists and lawyers. In particular, training, where often discouraged appeal to his father for help in

cases of quarrels or any difficulties plays a role in learning motivation, but psychologists for this approval is more significant. Also, student psychologists, compared with students support lawyers father promotes self-management and communication skills, the ability to formulate and solve cognitive tasks, and managing a mobilization of forces, positive attitude to learning, the ability to prove initiated work to completion.

For law students to develop communication skills and ability to manage and organize their time, goals, a more authoritative position on the part of the father is needed.

Thus, for the effective formation and development of the necessary components of readiness and desire for professional fulfilment in general favour a dominant position paternal expression of positive interest, as autonomy on the part of the father and by the mother. These positions can provide appropriate resources for further positive development of personality and becoming a professional.

It was established that the different influences of parents and promotes psychological preparedness components in the professional sphere.

Key words: family, parental attitude, professional activity, students, psychological readiness for the professional activity.

Стаття надійшла 12 листопада 2015 р.

УДК 159.99

Р. І. Сірко

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Проаналізовано навчально-методичний комплекс професійної підготовки спеціалістів із практичної психології до екстремальної діяльності у вищих навчальних закладах системи ДСНС, який поєднує професійне вивчення класичних психологічних дисциплін зі спеціальним навчанням і специфікою діяльності в екстремальних умовах.

Описано навчальний план підготовки, її види, навчальні дисципліни, котрі забезпечують блоки гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки, дисципліни самостійного та вільного вибору студентів.

Ключові слова: навчальна програма, екстремальна психологія, стресовий стан, деструкти психіки, професійно-екстремальна підготовка.